

ΤΟ ΜΗΤΡΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΝ ΣΑΜΩ.

Υ Π Ο

Ν. ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ

Μητρικὸν δίκαιον κατὰ τοὺς κοινωνιολόγους εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τῆς γυναί-
κός εἰς τε τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν πολιτείαν, ἴτοι ἡ μητριαρχικὴ ὀργάνωσις
τῆς κοινωνίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μὲν καταγωγή καὶ ἡ κληρονομία προβαί-
νει κατὰ μητρικὴν γραμμὴν, ἡ δὲ διοίκησις τῶν κοινῶν ἀνήκει εἰς τὰς
γυναῖκας.

Τὴν τοιαύτην μητριαρχικὴν ὀργάνωσιν εὐρίσκομεν εἰς παλαιοτάτους
χρόνους.

Αἱ γυναῖκες ἦσαν ἀρχηγοὶ οἰκογενειῶν, κληροδοτοῦσαι εἰς τὰ τέκνα των
τὰ ὀνόματά των καὶ τὴν περιουσίαν των, καὶ αἱ τὰ κοινὰ διευθύνουσαι.

Ἡ ὀργάνωσις αὕτη δύναται ν' ἀναχθῆ εἰς τὴν πρωτόγονον ἱστορίαν τοῦ
ἀνθρώπου, εἰς τὰ πρῶτα βήματα τοῦ πολιτισμοῦ, ὁπότε ὁ γάμος δὲν ἦτο
κοινωνικὸς θεσμὸς καὶ ἐπομένως οὐδὲ οἰκογένεια ὡς ἡμεῖς σήμερον τὴν
ἐννοοῦμεν ὑπῆρχεν. Ἡ γυνὴ ἀνῆκεν ἴσως εἰς ὀλόκληρον τὴν φυλὴν καὶ εἰς
τὸν κατὰ φύσιν ἐκείνον βίον καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀνάμειξιν τῶν φύλων μόνον
ἡ μητρότης ἦτο ἀσφαλῆς. Ὁ ἀνὴρ οὐδὲν καθῆκον εἶχεν ἀπέναντι τῶν γεννω-
μένων, τὰ ὁποῖα μόνον τὴν μητέρα ἐγνώριζον καὶ μόνον εἰς αὐτὴν ἀνῆκον.
Μάλιστα δὲ ὁ ἀνὴρ ἐφόνευε τὰ τέκνα (1), τὰ ὁποῖα ἐπροστάτευεν ἡ μήτηρ
μὲ κίνδυνον πολλάκις καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς της.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀφοσίωσις τῶν τέκνων πρὸς τὴν μητέρα. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχέ-
γονος οἰκογένεια, εἰς τὴν ὁποίαν δέον ν' ἀναζητήσῃ τις τὰς ρίζας τοῦ περὶ
οὗ ὁ λόγος μητρικοῦ δικαίου.

Ἄλλ' ἡμεῖς μητρικὸν δίκαιον ἐν Σάμῳ λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν εἰς
πολλὰς οἰκογενείας ὑπεροχὴν τῆς μητρός, ἡ ὁποία ἔνεκα διαφόρων λόγων,
περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν, κατώρθωνε νὰ δίδῃ τὸ ὄνομά
της ὡς ἐπάνυμον εἰς τὰ τέκνα της.

Πρόκειται λοιπὸν μόνον περὶ ἑνός, οὕτως εἰπεῖν, κλάδου τοῦ μητρικοῦ
δικαίου, καθόσον οὔτε τὰ κοινὰ διηύθυνάν ποτε αἱ γυναῖκες ἐν Σάμῳ, οὔτε
ἡ κληρονομία προβαίνει κατὰ μητρικὴν γραμμὴν.

* *

Περὶ μητρικοῦ δικαίου ἐν Ἑλλάδι γενικῶς προκειμένου δυνάμεθα νὰ
διακρίνωμεν δύο περιόδους, τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν.

(1) Καὶ οἱ γάτοι πνίγουσι τὰ μικρὰ τῆς γαλῆς!

“Ὅσον ἀφορᾷ τὴν παλαιάν, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀτυχῶς δὲν μᾶς βοηθοῦσι πολὺ, καθόσον ὀλίγα τινὰ ἀναφέρουσι καὶ μάλιστα οἱ περισσότεροι ὀμιλοῦσιν ὡς περὶ ξένου ἔθιμου.

Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος I, 173 διδάσκει τὰ ἀκόλουθα «Νόμοισι δὲ (οἱ Λύκιοι) τὰ μὲν Κρητικοῖσι, τὰ δὲ Καρικοῖσι χρέωνται. Ἐν δὲ τόδε ἴδιον νενομίκασι καὶ οὐδαμοῖσι ἄλλοισι συμφέρονται ἀνθρώπων· καλέουσι ἀπὸ τῶν μητέρων ἑαυτοὺς καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν πατέρων. Εἰρομένου δὲ ἑτέρου τὸν πλησίον τίς εἴη, καταλέξει ἑαυτὸν μητρόθεν καὶ τῆς μητρὸς ἀνανεμέται τὰς μητέρας».

Περὶ τῶν Λυκίων πλὴν τοῦ Ἡροδότου ἔχομεν καὶ τὰς ἀκολουθούς μαρτυρίας.

Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (1) γράφει: «Νόμοισι δὲ (Λύκιοι) οὐ χρέωνται, ἀλλ’ ἔθεσι, καὶ ἐκ παλαιοῦ γυναικοκρατοῦνται».

Ὁ δὲ Νικόλαος Ἀμασκηνός (2) (Α’ αἰὼν μ.Χ.) μαρτυρεῖ ὅτι «Λύκιοι, τὰς γυναῖκας μᾶλλον ἢ τοὺς ἀνδρας τιμῶσι καὶ καλοῦνται μητρόθεν, τὰς τε κληρονομίας ταῖς θυγατρᾶσι λείπουσιν, οὐ τοῖς υἱοῖς».

Ὡσαύτως εἰς τὰ σχόλια τοῦ χωρίου τούτου προστίθεται καὶ ἡ παροιμία «τῆς μητρὸς ὡς αἰῆ καλεῖται», ἣτις σημαίνει ὅτι οἱ Λύκιοι ἐλάμβανον τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς τῶν ὡς τὸ αἰγίδιον (τὸ τέκνον τῆς αἰγὸς) ὀνομάζεται ἐκ τῆς μητρὸς (αἰῆ) καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ὅστις εἶναι ἀγνωστός τις τράγος.

Ὁ Πλούταρχος δὲ προβαίνει ἔτι περαιτέρω παρέχει δηλ. καὶ τὴν αἰτιολογίαν τῆς προνομιακῆς ταύτης θέσεως τῶν γυναικῶν ἐν Λυκίᾳ ἀναφέρων τὰ ἐξῆς (Γυναικῶν ἀρεταὶ 9, Ἡθικὰ σ. 248E) «Βελλερεφόντης σὺν ἄγριον ἐν τῇ Ξανθίων (Λυκίων) χώρα καὶ ζῶα καὶ καρποὺς λυμαινόμενον ἀνελῶν οὐδεμιᾶς ἐτύγχανεν ἀμοιβῆς. Καταρασαμένου δὲ τῶν Ξανθίων αὐτοῦ πρὸς τὸν Ποσειδῶνα, πᾶν τὸ πεδίον ἐξήνθησεν ἄλμυριδα καὶ διέφθαρτο παντάπασιν τῆς γῆς πικρᾶς γενομένης· μέχρις οὐ τίς γυναῖκας αἰδεσθεῖς δεομένας, ἠῦξαστο τῷ Ποσειδῶνι ὀργὴν ἀφείναι. Δι’ ὃ καὶ νόμος ἦν τοῖς Ξανθίοις μὴ πατρόθεν ἀλλ’ ἀπὸ μητρῶν (μητέρων) χρηματίζειν (=νὰ λαμβάνουν τὸ ὄνομα).

Τέλος ὁ αὐτὸς Πλούταρχος (Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον 22, Ἡθικὰ σελ. 113 A) ἀναφέρει τὸ παράδοξον τοῦτο· «τὸν τῶν Λυκίων νομοθέτην φασὶ προστάζει τοῖς αὐτοῦ πολίταις, ἐπὶ πενθῶσι, γυναικείαν ἡμφιεσμένους ἐσθῆτα πενθεῖν· ἱμφαίνειν βουληθέντα, ὅτι γυναικῶδες τὸ πάθος ἐστὶ καὶ οὐχ ἀρόμττον ἀνδράσι κοσμίους καὶ παιδείας ἐλευθέρου μεταποιημένοις».

Τὰ αὐτὰ μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ρωμαῖος Βαλέριος Μάξιμος II, 6, 13.

Ὅμως ἡ δικαιολογία αὕτη εἶναι ἀπίθανος, ἀνέρχεται δὲ τοῦτο εἰς τοὺς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους ἐπεκράτει εἰς τὸν οἶκον ἡ δύναμις τῆς γυναικός.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι ὄντως ὑπῆρχεν εἰς τὴν Λυκίαν γυναικο-

(1) Müller Fragmenta Historiæ Graecorum τόμ. Β’ σ. 217.

(2) αὐτόθι τόμ. Γ’ σ. 461.

κρατία. Μάλιστα δὲ ὁ Treuber, (1) ὁ ὁποῖος διὰ μακρῶν ἐξήτασε τὰ ἔθιμα τῶν Λυκίων, εὔρε καὶ εἰς μεταγετεστέρας Λυκτικὰς ἐπιγραφὰς ὄχι μόνον γυναικῶν ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν ὀνόματα ποιούμενα μνεῖαν τῶν μητέρων· εἰς τινὰς δὲ καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν πατρὸς ἀδήλου. Συνάγει δὲ τὸ συμπέρασμα ὅτι περὶ τὰς ἀρχαῖς τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ. εἶχεν ἐκλίπει καὶ παρὰ τοῖς Λυκίοις ἡ γυναικοκρατία, ἥτις ἦτο ἐπικράτησις τῆς γυναικῆς μόνον εἰς τὸν οἶκον.

Μετὰ τοὺς Λυκίους ἔχομεν τοὺς Αἰγυπτίους, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Διόδωρος λέγει τὰ ἑξῆς. (Βιβλ. Α, XXVII, 2). «Διὰ δὴ ταύτας τὰς αἰτίας καταδειχθῆναι μεζζονος ἐξουσίας καὶ τιμῆς τυγχάνειν τὴν βασιλίσαν τοῦ βασιλέως καὶ παρὰ τοῖς ἰδιώταις κυριεύειν τὴν γυναῖκα τ' ἀνδρός».

Ὁ δὲ Τάκιτος (Α' αἰὼν μ. Χ.) ἀναφέρει ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐθεώρουν τὰς γυναῖκας ὡς ἅγια καὶ προφητικὰ ὄντα καὶ πάντοτε ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν τὰς συμβουλὰς καὶ γνώμας αὐτῶν (Cornelii Taciti, de Germania κεφ. VIII «inesse (feminis) quin etiam sanctum aliquid et providum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut responsa neglegunt. . . . sed et olim Albrunam et complures alias venerati sunt, non adulatione nec tamquam facerent deas»).

Καὶ ὁ Νικόλαος Δαμασκηνὸς περὶ τῶν Σαυροματῶν προκειμένου λέγει «Σαυρομάται ταῖς γυναῖξι πάντα πείθονται ὡς δεσποταῖς» (2)

Ὁ δὲ Στράβων (Βιβλ. Γ', IV, 30) ὁμιλῶν περὶ τῶν Καντάβρων τῆς Ἰσπανίας ἐπάγει· «τὰ δὲ τοιαῦτα ἦκτον μὲν ἴσως πολιτικά, οὐ θηριώδη δέ, οἷον τὸ παρὰ τοῖς Καντάβροις τοὺς ἀνδρας διδόναι ταῖς γυναῖξι προῖκα, τὸ τὰς θυγατέρας κληρονομεῖν ἀπολείπεσθαι, τοὺς δὲ ἀδελφοὺς ὑπὸ τούτων ἐκδίδουσαι γυναῖξιν. ἔχει γάρ τινα γυναικοκρατίαν . . . .» Εὕρισκε λοιπὸν καὶ ὁ Στράβων γυναικοκρατίαν εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀνδρες δίδουν (φέρουν) προῖκα εἰς τὰς γυναῖκας, ὅτι κληρονομοῦν αἱ θυγατέρες καὶ ὅτι οἱ ἀδελφοὶ προικίζονται ἀπὸ τὰς ἀδελφάς.

Τέλος ὁ Πλούταρχος (Ἡθικά 198 Ε) περὶ τῶν Ρωμαίων προκειμένου ἀναφέρει. «Λοιδορῶν δὲ ποτε τὴν ἐπιπολάζουσαν γυναικοκρατίαν (ὁ Κάτων) πάντες, εἶπεν, ἀνθρώποι τῶν γυναικῶν ἄρχουσιν, ἡμεῖς δὲ πάντων ἀνθρώπων, ἡμῶν δὲ αἱ γυναῖκες». Ἡ ἐνταῦθα ὁμῶς γυναικοκρατία ἴσως εἶναι αἰσθηματική, ὡς καὶ σήμερον παρατηρεῖται τοιαύτη.

Ταῦτα ἀναφέρουσιν ἡμῖν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς προκειμένου περὶ τῆς γυναικοκρατίας παρὰ ξένοις ἔθνεσι.

Περὶ τοῦ ἐθίμου δὲ τούτου ὡς ἰσχύσαντος καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἔχομεν τρεῖς μόνον μαρτυρίας, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Καὶ ὁ μὲν θεῖος Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ του (Βιβλ. ΙΧ, 3) λέγει τὰ

(1) Oskar Treuber, geschichte der Lykier, α. 12-124,

(2) Müller, Fragmenta, Historicorum Graecorum τόμ Γ'. σ. 160.

ἔξης. «Ἐάν δὲ μὴ ἐπιτρέπη ἡ πόλις, ὥσπερ τότε μητέρα καὶ πατέρα ἐκόλαζεν. οὕτω πάλιν τὴν πατρίδα, ἐάν οἷός τ' ἦ, κολάσεται ἐπεισαγόμενος νέους ἐταίρους καὶ ὑπὸ τούτοις δὴ δουλεύουσιν τὴν πάλαι φίλην μητρίδα τε, Κρητὲς φασί, καὶ πατρίδα ἔξει τε καὶ θρέψει.»

Ὁ δὲ Πολύβιος (Β' αἰὼν μ. Χ.) λέγει περὶ τῶν ἐκ Λοκρίδος εἰς Ἰταλίαν μετοικησάντων Ἐπιζεφυριῶν Λοκρῶν ὅτι ἀπὸ τῶν γυναικῶν εἶλον τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν γενεαλογίαν ἑαυτῶν καὶ τῶν πόλεων (V, 6) «Πρῶτον μὲν ὅτι πάντα τὰ διὰ προγόνων ἔνδοξα παρ' αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γυναικῶν, οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν εἶη» καὶ (VI, 2) «δι' ὃ καὶ τὴν ὀνομασίαν τῇ πόλει τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν εἰκότως ἐπέθεσαν καὶ τὴν οἰκειότητα τὴν κατὰ τὰς γυναῖκας προσεποιήθησαν· ἔτι δὲ καὶ τὰς φιλίας καὶ τὰς συμμαχίας τὰς προγονικὰς τὰς ἀπὸ τῶν γυναικῶν ἀνευεῦντο».

Τέλος ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Πολιτικοῖς (B, VI, 7) ψέγει τοὺς Σπαρτιατὰς λέγων «Δι' ὃ παρὰ τοῖς Λάκωσι τοῦθ' ὑπῆρχε καὶ πολλὰ διωκεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν», ὅπερ δεικνύει τὴν ἐν Σπάρτῃ προνομιακὴν θέσιν τῶν γυναικῶν.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων μαρτυριῶν βλέπομεν ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐπεκράτει ποτὲ ἡ γυνή, ἀφοῦ οἱ Κρητὲς καὶ αὐτὴν τὴν πατρίδα μητρίδα ὠνόμαζον, οἱ δὲ Λοκροὶ καὶ τὰς ἀπὸ τῶν γυναικῶν συμμαχίας ἀνευεῦντο, τέλος δὲ οἱ ἀγέρωχοι Σπαρτιατὰι ἠνεύχοντο τὴν μεγάλην ἐπιρροὴν τῶν γυναικῶν.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἐνδείξεις τῆς μητριαρχίας καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι πρῶτον μὲν τὸ γεγονός ὅτι ἐν Ἀθήναις καὶ Σπάρτῃ ἐπετρέπετο νὰ νυμφευθῇ τις τὴν ὀμοπάτριον ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ὀμομήτριον ἀδελφὴν, ὅπερ σημαίνει ὅτι εἰς τὰς πόλεις ταύτας ἐκ παραδόσεως ἐθεωροῦντο συγγενεῖς ἔξ αἵματος μόνον οἱ ὀμομήτριοι (οἰκογένεια νοεῖται μόνον ἢ σχέσις μεταξὺ μητρὸς καὶ τέκνου, τοῦ πατρὸς βραδύτερον εἰσελθόντος ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ταύτῃ κοινότητι· Stein, κοινωνιολογία κεφ. XII). Ἐπειτα δὲ ὁ μῦθος περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς πόλεως τῶς Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀθηνᾶς, καθ' ὃν εἰς τὴν ἔριδα ἐκείνην (Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος) ἔλαβον μέρος καὶ αἱ γυναῖκες καὶ διὰ τῆς ψήφου των ἔκλιναν τὴν πλάστιγγα ὑπὲρ τῆς Ἀθηνᾶς.

Τὰ δύο ταῦτα εἶναι σαφεῖς ἐνδείξεις τῆς ἐν Ἑλλάδι μητριαρχίας, ὅτι περὶ τῆς ὀνομασίας ὅμως τῶν Ἀθηνῶν μῦθος καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου περὶ τῶν Εὐμενίδων διδασκόμενα δεικνύουσιν ὡσαύτως τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἀνδροκρατίας ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῆς μητριαρχικῆς ὀργανώσεως.

Κατὰ τὸν μῦθον δηλ. μετὰ τὴν ἠττάν του χολωθεὶς ὁ Ποσειδῶν ἐπλημύρῃσε τὴν Ἀττικὴν καὶ ἠπειλήσεν πνιγμὸν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἐσώθησαν κατόπιν τῆς ἀποφάσεως τῶν γυναικῶν νὰ μὴ φέρωσι πλέον τὸ ὄνομα τῶν μητέρων. Οὕτως ἐξιλέωθη ὁ Ποσειδῶν καὶ ὑπέκυσαν εἰς τοὺς ἀνδρας αἱ γυναῖκες.

Ὡσαύτως καὶ ὁ Αἰσχύλος εἰς τὰς Εὐμενίδας παρέχει ἡμῖν τὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς ἀγῶνος τῶν δύο φύλων. Ὁ Ὀρέστης (ἀνὴρ) φονεύσας τὴν μητέρα του

Κλυταιμήστραν (γυναῖκα) καταδιώκεται ὑπὸ τῶν Εὐμενίδων (Ἐρινύων) ὡς μητροκτόνης ἦτοι ὡς διαπράξας τὸ μέγιστον τῶν ἐγκλημάτων, ὡς τότε ἐθεωρεῖτο ἡ γυναικοκτονία ἐν γένει. Ὁ Ὀρέστης πρόκειται νὰ δικασθῇ τῇ προτάσει τῶν Εὐμενίδων, τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ γυναικείου δικαίου καὶ νὰ καταδικασθῇ ἀλλ' ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, ἦτις οὐχὶ ἐκ μητρὸς ἀλλ' ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς ἐγεννήθη, ἐψήφισαν ὑπὲρ τοῦ δραστοῦ καὶ οὕτως ἠθωώθη μὲν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πατριαρχικοῦ δικαίου (τοῦ ζητοῦντος τὴν ἐκδίκησιν τοῦ δολοφονηθέντος πατρὸς), ἠττήθησαν δὲ αἱ Εὐμενίδες μετὰ τοῦ μητριαρχικοῦ δικαίου.

Ὅτι δὲ πρῶτοι οἱ Ἕλληνες ἀνέτρεψαν τὴν μητριαρχικὴν ὀργάνωσιν ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν ἀτυχῶν περὶ τὰ τέλη τῆς Β' χιλιετηρίδος π. Χ. ληξάντων ἀγῶνων τῶν Ἀμαζόνων (1) κατὰ τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ τοῦ Ἡρακλέους Θησεῶς καὶ Ἀχιλλέως.

Ἡ μητριαρχικὴ ὀργάνωσις ἀνετράπη καὶ ἐπῆλθε πλήρες τὸ κράτος τῶν ἀνδρῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Φαίνεται ὅμως ὅτι οὐδέποτε ἔπαυσαν αἱ γυναῖκες νὰ ἐπιζητῶσι τὴν ἐπανίδρυσιν τοῦ κράτους των, ἐνέτεινον δὲ τὰς προσπάθειάς των μετὰ τὸν ὀλέθριον Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Μίαν τοιαύτην φεμινιστικὴν, ὡς θὰ εἴπωμεν σήμερον, κίνησιν εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ ὁ Ἀριστοφάνης γράφων τὰς *ἐκκλησιαζούσας*, καὶ ὁ Ἀλεξίς τὴν κωμῶδιαν τοῦ *γυναικοκρατία*.

Ὅτι δὲ ὑπῆρχον παῖδες καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοφάνους ἐκ μητρὸς ὀνομασμένοι δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου λεγομένων (Ἡλέκτρα 932—935) «καίτοι τόδ' αἰσχρὸν, προστατεῖν γε δωμάτων γυναῖκα, μὴ τὸν ἄνδρα κάκεινους στυγῶ τοὺς παῖδας, ὅστις τοῦ μὲν ἄρσενος πατρὸς οὐκ ὀνόμασται, τῆς δὲ μητρὸς ἐν πόλει». Ἐὰν δὲν ὑπῆρχον τοιοῦτοι παῖδες δὲν θὰ εἴλεγε ἡ Ἡλέκτρα τὰ ἀνωτέρω. Πάντως ὅμως τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο σπάνιον καὶ οἱ οὕτω ὀνομασμένοι θὰ περιεφρονοῦντο.

Περὶ τῆς γυναικοκρατίας προκειμένου ἀναφερόμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν σανδαλοκρατίαν, ἀνάλογον οἰκογενειακὸν ἴσως δὲ καὶ πολιτικὸν καθεστῶς, ἦτις, ὡς διδάσκει ὁ καθ. τοῦ Πανεπιστημίου, κ. Ἀντ. Κεραμόπουλος (Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος, 1924—Σανδαλοκρατία), ταυτίζεται ἐν τινι μέτρῳ πρὸς τὴν γυναικοκρατίαν. Ἡ σανδαλοκρατία καὶ σήμερον ἰσχύει, καθόσον αἱ χωρικαὶ μας πολλάκις μεταχειρίζονται τὴν φράσιν «ἂν βγάλω τῆ(ν) παντόφλα.....», ἐνίστε δὲ καὶ αὐτὴν τὴν παντόφλαν διὰ τὰ ἀπειθῆ τέκνα των.

(1) Ἀμαζόνες ἦσαν γυναῖκες ἡρωϊκαὶ καὶ φιλοπόλεμοι, αἰτινες κατὰ τὴν περίοδον τῆς μητριαρχικῆς ὀργανώσεως, ἴδρυσαν κράτος μέγα καὶ ἰσχυρὸν, καθ' οὗ πρῶτος ὁ ἡμίθεος Ἡρακλῆς ἐτόλμησε νὰ ἐπέλθῃ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀμαζονισμὸς ἦτο ἡ περὶ Ἀμαζόνων παράδοσις ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Ἄπω Ἀνατολήν, Ἀμερικὴν κ.τ.λ. δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ Ἀμαζόνες ἀποτελοῦσι τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τῆς μητριαρχικῆς ὀργανώσεως.

Συμπληροῦντες τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων περὶ μητρικοῦ δικαίου ἀναφερόμενα προσθέτομεν ὅτι ὁ κοινωνιολόγος Bebel ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ >ἡ γυνὴ καὶ ὁ Σοσιαλισμὸς> εὐρίσκει ἴχνη τοῦ μητρικοῦ δικαίου ὄχι μόνον εἰς τὴν Παλαιὰν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Νέαν Διαθήκην ('Αριθμοὶ 32, 41, Γένεσις 2,24, Ματθαῖος 19,5, Μάρκος 10,7, 'Επιστολὴ Παύλου πρὸς Ἐφεσίους 5,31), εἰς τὴν ὁποίαν τὰ ἴχνη τῆς γυναικοκρατίας ἔχουν περιβληθῆ τὸ νέον χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἀγάπης.

Αὗται εἶναι αἱ μαρτυραὶ, τὰς ὁποίας παρέχουσι εἰς ἡμᾶς οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς μητριαρχίας, ὅστις ἴσχυσεν ἴσως ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ τοῖς λοιποῖς λαοῖς καὶ ὅστις τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἑλβετοῦ κοινωνιολόγου Bachofen (Das Mutterrecht, Stuttgart 1861) καὶ εἶτα ὑπὸ του Ἀμερικανῶν Morgan (Ancient Society, London 1877) ὡς μητρικὸν δίκαιον ἐχαρκτηρίσθη.

Τὰ συμπεράσματα τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν προσέβαλον καὶ ἐπολέμησαν ὁ C. Starcke (die Primitiv Familie, Leipzig 1888) καὶ ὁ E. Westermarck (History of Human marriage, London 1894), ὑποστηρίζαντες ὅπως τ' ἀναντία, ὅτι δηλ. ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἔφθασε διὰ τῆς ἐξελίξεως ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἐλευθέρως ἀναμεξεως τῶν φίλων καὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου εἰς τὴν μονογαμίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς τὰς πρῶτογόνους ὁρδὰς ἐτεκράτει ἐνστικτός τις προτίμησις πρὸς μονογαμικοὺς συζυγικοὺς τύπους.

Ἡ νέα θεωρία δὲν ἔσχε πολλοὺς ὁπαδούς. Ὁ W. Wundt (1917, Völkerpsychologie VII,103) καὶ ὁ j. Deniker (Les races et les peuples de la terre σ. 292, ἔκδ. 1926) θεωροῦσι ἐπικρατοῦντα τὰ συμπεράσματα τοῦ Bachofen ὁ δὲ L. Stein (Κοινωνιολογία, μετάφρ. Παπαϊωάννου, κεφ. VII) δέχεται μὲν τοῦ Bachofen καὶ Morgan τὰ συμπεράσματα, ἀλλ' οὐχὶ δι' ἅπαντας τοὺς πρωτογόνους λαούς.

* *

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὴν παλαιὰν περίοδον ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν νέαν ἔχομεν τὰ διδασκόμενα ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦδε διατριψάντων περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο, οἵτινες εἶναι ἡ Καλλ. Παρρὲν, οἱ C. de Stefani, C. Major καὶ Barley, ὁ H. Hauttecoeur, ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Μιχ. Μιχαηλίδης, ὁ Κυριακίδης Στ. κτλ.

Ἡ κ. Παρρὲν εἰς ἄρθρον δημοσιευθὲν εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς ἐφημερίδος <Ἀθῆναι> (Ἰανουάριος 1908 σ. 362), ὅπως δεῖξῃ τὴν ἐπικράτησιν τῆς γυναικὸς καὶ σήμερον εἰς πολλὰ μέρη, ἀναφέρουσα τοὺς οἰκήσαντάς ποτε τὴν Ἑλλάδα Λοκρούς, Λέλεγας, Αἰτωλοὺς, Πελασγοὺς, Ἀρκάδας κτλ. ἐπάγεται ὅτι δὲ καὶ μέχρι σήμερον εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν λαῶν τούτων σώζονται ἴχνη τῆς μητριαρχικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀπὸ μητρὸς ὀνομασίας τῶν υἱῶν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς συνηθείας τῶν χωρικῶν Λοκρῶν γὰ διακρίνονται καὶ τώρα ἀπὸ τὸ ὄνομα τὸ βαπτιστικὸν τῆς μητρὸς καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸν τοῦ πατρὸς, ὁ Γιάννης τῆς Μαρίας καὶ ὁ Δημήτρης τῆς Ἑλένης,

ἰδοῦ τὰ ἐπίθετα τῶν νέων χωρικῶν τῆς Ἀταλάντης καὶ τῆς Ν. Πέλλης καὶ πολλῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὄντως ὑπάρχει σχέσις τις μεταξὺ τῆς παλαιοτάτης ἐκείνης ἐποχῆς καὶ τῆς σημερινῆς. Τὸ πρῶγμα ὅμως δὲν ἔχει οὕτω. Πρῶτον διότι οἱ κάτοικοι τῆς Ν. Πέλλης δὲν εἶναι Αοκροὶ ἀλλὰ Μακεδόνες, καὶ Μακεδονία παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἀταλάντης λέγεται ἡ Ν. Πέλλα, ἣτις σημειωτέον δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ μία συνοικία τῆς Ἀταλάντης· ἔπειτα δὲ ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ εἶπω ὅτι δὲν ἔχονται ἀληθείας τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα ὑπὸ τῆς κ. Παρρὲν, ἣτις ἐν τῷ ζήλω αὐτῆς ὅπως δεῖξῃ ὅτι ὑπάρχουν ἴχνη τῆς μητριαρχικῆς ἐποχῆς ἐν Ἀταλάντῃ δὲν ἐξήτασε καλῶς τὰ πράγματα. Ἐπὶ δύο ἔτη διαμείνας ὡς γυμνασιάρχης ἐν Ἀταλάντῃ καὶ πολλὰ παρατηρήσας δὲν ἀντελήφθην ὅτι ὑπάρχουν τοιαῦτα ἐπώνυμα. Καίτοι ἤμην βέβαιος περὶ τούτου, ὅμως, ὅταν ἀνέγνωσα τὰ ὑπὸ τῆς κ. Παρρὲν ἀναφερόμενα, ἀπετάθην πρὸς τὸν ἀγαπητὸν κ. Μιχαὴλ Κανακᾶν, διαπρεπῆ δικηγόρον ἐν Ἀταλάντῃ, ὅστις εἰληρεστήθῃ νὰ μοὶ ἀπαντήσῃ (18-9-28) ὅτι ὑπάρχουν ἐλάχιστοι, περὶ τοὺς ἔνδεκα, γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς των, μάλιστα δὲ δύο καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς συζύγου των (Γιάννης τῆς Ἀκριβῆς (Κοτσικῶνας), Γεώργης τῆς Παγῶνας), οὐδεὶς ὅμως παρέλαβε τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα ὡς ἐπώνυμον. Ἐν Ἀταλάντῃ δηλ. οὐχὶ δὲ καὶ ἐν Ν. Πέλλῃ, ὑπάρχει ἡ πολλαχού τῆς Ἑλλάδος ἀπαντωμένη συνήθεια νὰ ὀνομάζωνται οἱ παῖδες ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς, τὸ ὁποῖον ἅμα τῇ ἐνηλικιώσει ἀφίνουσιν ὀνομαζόμενοι εἰς τὸ ἐξῆς μὲ τὸ ἐπώνυμον τοῦ πατρὸς, ἐκτός τινων, οἵτινες καὶ ἀφοῦ ἐνηλικιωθῶσιν, ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς των, ἰδίως μεταξὺ συγγενῶν καὶ γνωστῶν.

Καὶ οὗτοι ὅμως ἔχουσι τὸ ἐπίσημον ἐπώνυμον μὲ τὸ ὁποῖον ὑπογράφουσι.

Ἐὰν τὰ τοιαῦτα θεωρηθῶσιν ἴχνη τῆς μητριαρχικῆς ἐποχῆς, τότε ἡ Σάμος ὠρισμένως κατέχει τὰ σκήπτρα, καθόσον τὰ 9]10 τῶν κατοίκων, ἰδίως τῶν χωρίων, ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς, παρὰ τὸ ἐπίσημον ἐπώνυμον αὐτῶν.

Ἄξιον σημειώσεως, προκειμένου περὶ τῆς Ἀταλάντης, εἶναι ὅτι καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς συζύγου ὀνομάζονται, ὅπερ μόνον ἄσχημος καὶ ταπεινὸς τὸ γένος ἀνὴρ εἶναι δυνατὸν ν' ἀνεχθῇ.

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὰ ὑπὸ τῆς κ. Παρρὲν διδασκόμενα.

Ὁ δὲ ἐμὸς διδάσκαλος Σπ. Λάμπρος δις ἐπελήφθη τοῦ ζητήματος εἰς τὸν Νέον Ἑλληνομνήμονα. Εἰς τὸν Α' τόμον 162-171 καὶ εἰς τὸν Β, 281 καὶ ἐφεξῆς.

Εἰς τὸν Α' τόμον ὁμιλῶν περὶ τοῦ μητρικοῦ δικαίου ἐν Λυκίᾳ ἀναφέρει ἀρκετὰ σχετικὰ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων, τὴν γνώμην τοῦ Treuber, καθ' ὃν ἡ γυναικοκρατία τῶν ἀρχαίων Λυκίων περιοριζέτο εἰς μόνον τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον καὶ δὴ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ἐξέλιπε δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος, καὶ ἐπάγεται ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Treuber λεγόμενον ὅτι ἐξέλιπεν ἡ γυναικοκρατία ἐν Λυκίᾳ τὸν Β' π. Χ. αἰῶνα δὲν φαίνεται δεδι-

καιολογημένον, τοῦτο μὲν διότι ρητῶς μνημονεύουσι τὸ πρᾶγμα μεταγενέστεροι συγγραφεῖς (Νικόλαος Δαμασκηνὸς καὶ Πλούταρχος), τοῦτο δὲ διότι αἱ πηγαὶ εἶναι ἀνεπαρκεῖς, τέλος δὲ τὸ καὶ σπουδαιότερον, διότι διασώζονται πλεῖστα ὅσα οἰκογενειακὰ ὀνόματα μητρόθεν καὶ ὄχι πατρόθεν λαμβανόμενα παρὰ τοῖς σημερινοῖς Ἕλλησι τῆς Λυκίας, ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν διάσωσιν τοῦ θεσμοῦ τοῦ μητρικοῦ δυκαίου ἐν τῇ περιορισμένῃ ἐννοίᾳ τῆς ἐν μόνῳ τῷ οἴκῳ ἐπικρατήσεως τῆς γυναικός. Παραθέτει δὲ 20 τοιαῦτα ὀνόματα ἐκ Λειψηίου καὶ 77 ἐκ Καστελλορίζου, παρατηρῶν ὅτι τινὰ τούτων φέρονται μόνον ἀνὰ στόμα, ὑπάρχοντος καὶ ἄλλου ἐπισήμου οὕτως εἰπεῖν ὀνόματος, τινὰ δὲ ὅτι ἀπέβησαν καὶ οἰκογενειακὰ ἐπώνυμα. Τὸ τοιοῦτον τονίζει ὅτι εἶναι προφανὲς λείψανον ἀρχαῖον, ἀλλὰ συγχρόνως ἐκδέτει καὶ λόγους τινὰς προκαλοῦντας τὰ τοιαῦτα ἐπώνυμα. Τέλος ἀναφέρει ὅτι τὰ μητρωνύμια εἶναι σπανιώτατα ἀλλαγῆ τῆς Ἑλλάδος καὶ σημεῖοι ἐκ τῶν ἀρχαιότερων χρόνων δύο, Νικήτας τῆς Μπούφας ἐν Νάξῳ, ἀφορισθεὶς τῷ 1614 καὶ Ἰωάννης τῆς Κοκόνας 1728 ἐν τινὶ κώδικι τῆς πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ μου ὅπως ἐξελέγχω πάντοτε τὰ ὑπὸ οἰωνόηποτε διδασκόμενα, παρὰ τὸ ἀξιόπιστον αὐτῶν, ἐζήτησα πληροφορίας παρὰ τοῦ ἐκ Καστελλορίζου κ. Ἰωάν. Μαύρου, ὅστις εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἐξετάσῃ ἐπισταμένως τὸ πρᾶγμα. Μὲ ἐβεβαίωσε δὲ ὅτι τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἀναφερομένων ἔχουσι ὄντως καταντήσῃ ἐπίσημα ἐπώνυμα, τινὰ δὲ ὅτι μόνον ἀνὰ στόμα φέρονται, τέλος δὲ τινὰ ὅτι ἔχουσι τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι εἶναι ἐπώνυμα τοῦ καθ' ἡμέραν οὕτως εἰπεῖν βίου καὶ κυριαρχοῦσι πανταχοῦ, ὄχι ὅμως καὶ εἰς τὸ συμβολαιογραφεῖον καὶ δημοτολόγιον, ὅπου ἰσχύει ἕτερον ἐπώνυμον, συνήθως ἄγνωστον καὶ εἰς τοὺς στενοτέρους φίλους. Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τοῦ ἅμα τῇ ἐνηλικιωσεί διειρομένου ἀνδρισμοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν ἀφ' ἑτέρου εἰς οὐδέτερον τῶν διαμαχομένων μερῶν δίδει τὴν νίκην καὶ μένουσι μετέωρα ἀμφοτέρω κατ' ὄλον τὸν βίον του.

Εἰς δὲ τὸν Β' τόμον ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ προηγούμενα ἀναφέρει ἔξ (6) νέα παραδείγματα ἐκ Κύπρου κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθ. τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σ. Μενάρδου τὸν ἐκ Σμύρνης καταγόμενον καὶ ἐν Πορτογαλίᾳ ζήσαντα μέχρι τοῦ 1620 μ. Χ. λόγιον Κων/ῖνον Σοφίας, τὸν ὁποῖον ἀνακριβῶς ὁ Σ. Οἰκονόμου ὀνομάζει Κων/ῖνον ἱεράρχην Σοφίας, τινὰ ἐκ Σάμου κατ' ἐμὴν ἀνακοίνωσιν καὶ τινὰ ἐκ Σερρών, τὰ ὅποια δὲν εἶναι ἐπίσημα ἐπώνυμα, ἀλλὰ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ὡς καὶ ἐν Καστελλορίζῳ (βλ. ἄνωτ). Τέλος ἀναφέρει τὸ Ζαγόρι, ἔνθα οἱ παῖδες εἶναι γνωστοί, χωρὶς βεβαίως νὰ ὑπογράφωνται, μὲ τὸ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς προσκτηθὲν ὄνομα τῆς μητρὸς των ὡς λ. χ. Γιάννινας, Δημήτρινας κτλ. Ἄξιον σημειώσεως δὲ εἶναι ὅτι εἰς τὸ Ζαγόρι, ὡς καὶ ἐν Ἀταλάντῃ (βλ. ἄνωτ.) καὶ αὐτὸς ὁ γαμβρὸς ἐνίοτε εἶναι γνωστὸς ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς νύμφης ἢ τῆς πενθερᾶς.

Ὁ δὲ κ. Μιχ. Μιχαηλίδης εἰς τὸ ἔργον του «Νομικὰ ἔθιμα τῆς Καρπάθου» σελ. 131 λέγει «Πολλοὶ υἱοὶ καὶ θυγατέρες φέρουν τὸ ὄνομα τῆς μη-

τρός καὶ οὐχὶ τοῦ πατρὸς ὡς ἐπώνυμον, χωρὶς νὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην ὀρφανὸν, ἀλλὰ ἀπὸ ἐπιτόπιον συνήθειαν ἐμφανιζομένη κυρίως εἰς τὰ πρῶτα τέκνα καὶ εἰς τὰς οἰκογενεῖας ἐκεῖνας, ἐν αἷς ἡ ὑπεροχὴ τῆς γυναικὸς ἀπέναντι τοῦ ἀνδρὸς φαίνεται ἀδιαφιλονίκητος. Ἀξιοσημείωτον εἶναι προσέτι ὅτι ἐν τῇ καθ' ἡμέραν προσαγορεύσει συνθήεστατα οἱ παῖδες ὀνομάζουσιν ἀλλήλους μὲ τὴν γενεαλογίαν τῆς μητρὸς ἀντὶ τοῦ πατρὸς π. χ. ὁ Μιχαλῖος τῆς Δέσποινας... Ἐν παλαιοῖς ἐγγράφοις τῆς Καρπάθου ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς συνήνηται πολλά τοιαῦτα μητρωνυμικὰ ἐπίθετα (ἀπαριθμεῖ 14 τοιαῦτα). Ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν χρήσεως ἔχω συλλέξει μέγαν ἀριθμὸν μητρωνυμικῶν ἐξ ὧν παραθέτω...

Οἱ ὀνομάζοντες μὲ τὸ μητρωνυμικὸν ἐπίθετον ὁμοχώριόν των ἢ καὶ οἱ λαμβάνοντες ἐκουσίως τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς των αἰσθάνονται ὅτι ἡ θέσις τῆς μητρὸς (τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος προσώπου) εἶναι διακεκριμένη καὶ ἐπιζήλος ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐπομένως ἀξία νὰ ἀντικρύσῃ ἢ καὶ νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν τοῦ πατρὸς. Ὅταν π. χ. λέγουν ἡ Σοφία τῆς Μαριγῶς, ἢ... ἐν τῇ συνειδήσει των ὑπάρχει ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ Μαριγῶ, ἢ... εἶναι πασίγνωστα πρόσωπα. Κανακαραὶ τοῦ χωριοῦ, καὶ τὰ πρῶτα φέρουσαι καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχεν φόβος νὰ συγχυθῶν τὰ ὀνόματά των μὲ ἄλλα πρόσωπα ὁμωνυμοῦντα τοῦ ἰδίου δήμου καὶ τῆς ἰδίας ἀκόμη γειτονίας».

Ὁ κ. Μιχαηλίδης παρὰ τὴν ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσαν ἐρμηνείαν τῶν ἐν τῇ πατριδί του ἀπαντώντων μητρωνυμικῶν δέχεται προσέτι ὅτι ταῦτα εἶναι ὑπολείμματα τοῦ παλαιοῦ μητριαρχικοῦ δικαίου ἐνισχυόμενος εἰς τὴν γνώμην του ταύτην καὶ ἐξ ἄλλων ἐθίμων τῆς Καρπάθου καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς: «ἡ γυνή», λέγει, «δὲν ἐκδίδεται εἰς γάμον κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, διότι δὲν μεταβαίνει ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου εἰς τὸν οἶκον τοῦ συζύγου καὶ τοῦ γένους του, ἀλλὰ τοῖναντίον ὁ ἀνὴρ εἰσέρχεται εἰς τὸν οἶκον τῆς, εἰς τὰ σπίτια τῆς νύμφης, τὰ ὅποια εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀπαραίτητος κτήσις καὶ προϋπόθεσις τῆς διὰ τὴν σύναψιν γάμου». Ἐκ τούτου συνάγει ὁ κ. Μιχαηλίδης ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἀνδρὸς εἶναι μειονεκτικὴ ἀπέναντι τῆς γυναικὸς καὶ τοῦτο ὡς καὶ τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα τῶν θυγατέρων ἐπὶ τῆς μητρικῆς περιουσίας θεωρεῖ ὡς ἴχνη τῆς παλαιᾶς μητριαρχικῆς ὀργανώσεως τῶν κοινωνιῶν.

Τὴν προνομιακὴν λοιπὸν θέσιν τῆς πρωτοτόκου ἐν Καρπάθῳ καὶ ταῖς γειτονικαῖς νήσοις, τὰ μητρωνυμικὰ ἐπώνυμα τῶν κατοίκων καὶ ἐν γένει τὴν ἀνεξάρτητον καὶ ἡγεμονικὴν θέσιν τῆς γυναικὸς ἐν αὐταῖς ἐξηγεῖ ὁ κ. Μιχαηλίδης ὡς ὑπολείμματα μιᾶς παλαιότητος ἐποχῆς τοῦ μητρικοῦ δικαίου.

Τελευτῶντες ἀναφέρομεν, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημ. κ. Ε. Πεζοπούλου, τὸν ἐκ Σκύρου Ἰωάννην Ντέλιω (ὄνομ. ἢ Ντέλιω, πιθανῶς Στυλιανή), ὅστις ἐξ ἴσου ὑπέγραφε Ντέλιω καὶ Ταγκόπουλος καὶ κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Α. Κεραμοπούλου, καθ. ὠσάντως τοῦ Πανεπιστημίου, τὸν ἐκ Μαραθῶνος Δ. Χρυσίνας καὶ τὰ ἐκ Βοιωτίας μητρωνυμικὰ ἐπώνυμα Θανάσαιναις, Ἀγγελίνας καὶ Χατζίνας.

Ταῦτα εἶναι τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν εἰς τὴν νέαν περίοδον τοῦ ἐν Ἑλλάδι μητρικοῦ δικαίου ἀναφερόμενα.

* * *

Τώρα ἐρχόμεθα εἰς τὰ ἐν Σάμῳ ὑπ' ἐμοῦ τὸ πρῶτον παρατηρηθέντα καὶ ἐρευνηθέντα.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι προκειμένου περὶ τῆς Σάμου παρατηρεῖται μόνον εἰς κλάδος οὕτως εἰπεῖν τοῦ μητρικοῦ δικαίου ἢτοί τὰ ἀπὸ τῶν μητέρων ἐπώνυμα (καλέουσιν ἀπὸ τῶν μητέρων ἑαυτοὺς καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν πατέρων). (1)

Τὸ πρᾶγμα μέχρι σήμερον δὲν ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν Σαμίων φιλολόγων καὶ νομικῶν, καίτοι πολλοὶ εἰς τὰ δικαστήρια τὸν γέλωτα καὶ τὴν θυμηδίαν προὐκάλεσε καὶ προκαλεῖ.

Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν λόγων, δι' οὓς τόσον τὰ ἀπὸ τῶν μητέρων ἐπώνυμα ἐπέδωκαν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἡμῶν πατρίδα, παραθέτομεν πίνακα ἐκ 200 καὶ πλέον τοιοῦτων ὀνομάτων, μὲ τὴν πεποιθήσιν ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, τὰ ὑποῖα δὲν ἠδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν. Εἰς τὸν πίνακα βεβαίως περιλαμβάνονται ἐκεῖνα μόνον ἐκ τῶν μητρόθεν ἑπωνυμίων, ὅσα ἀπέβησαν ἐπίσημα οἰκογενειακὰ ἐπώνυμα.

Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὑπάρχουν ὡς καὶ ἐν Καστελλορίζῳ πλεῖστα μητρόθεν ἐπώνυμα, δι' ὧν μόνον εἶναι γνωστοὶ εἰς τὰ χωρία οἱ ἔχοντες τοιαῦτα. Ἐγὼ αὐτὸς εἰς τὸ χωρίον μου Πλάιτανον οὐδέποτε ἔμαθον τὸ ἐπίσημον ἐπώνυμον ἐνὸς καφεπώλου τοῦ Ἰωάννου τῆς Εἰρήνης· πάντοτε ὁ κῆρυξ ἐκήρυττε *σι(οῦ) Γιάνν(η) τ(ῆ)ς Εἰρήν(η)ς τοῦ μαγαζι'* εἶχε δὲ συνηθίσει καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ οὐδέποτε διεμαρτυρήθη διὰ τοῦτο.

Πίναξ (2)

ἐμφαίνων τὰ ἐν Σάμῳ μητρόθεν ἐπώνυμα,

1	Βασίλειος	Εὐδοκίας	χωρίον	Πύργος
2	Νικόλαος	Παγώνας	»	»
3	Σταμάτιος	Χρυσῆς	»	»
4	Ἀλέξιος	Παρασκευῆς	»	»

(1) Τὰ περὶ κληρονομίας ἀπαντῶντα ἔθιμα εἰς Δωδεκάνησον καὶ ἀλλαχοῦ οὐδέποτε ὑπῆρξαν εἰς Σάμον ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ αὐτῆς, ὡς μ' ἐβεβαίωσε δι' ἐπίστολῆς του (13. 10. 28.) ὁ ἐκ τῶν ἀρχαιότερων καὶ ἐμβριθεστέρων νομομαθῶν τῆς Σάμου ἀγαπητὸς κ. Ἦρ. Θαλασσινός. Εἰς Σάμον ἴσχυε πρὸ τοῦ 1831 ἡ ἐξάβιβλος τοῦ Ἀρμενοπούλου, μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν οἱ νόμοι τῆς Σαμιακῆς Ἠγεμονίας. Τὸ ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτα ἔθιμα δὲν ἀπᾶντῶσι· εἰς Σάμον, νῆσον γειτονικὴν πρὸς τὴν Δωδεκάνησον ὀφείλεται κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν εἰς τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὸν συνοικισμὸν αὐτῆς.

(2) Τὸ εἰς τὸν παρόντος πίνακα ἀναφερόμενα ἐπώνυμα ἐξ ἐκάστου χωρίου εἶναι οἰκογενειῶν τοιαῦτα. Συνεπῶς οἱ ἔχοντες μητρόθεν ἐπώνυμα εἶναι τοῦλάχιστον πεντάλασοι τῶν ἐν τῷ πίνακι ἀναφερομένων.

5	Παναγιώτης	Ἀσημίνας	χωρίον	Πύργος
6	Ἰωάννης	Κύργιας	»	»
7	Σταμάτιος	Φώτεινας	»	»
8	Παρασκευᾶς	Δέσποινας	»	»
9	Δημήτριος	Ἀγγέλικας	»	»
10	Ἰωάννης	Θεοκτίστης	»	»
11	Θεμιστοκλῆς	Ἀσημίνας	»	»
12	Ἡλίας	Γεωργίτσας	»	»
13	Δημήτριος	Κροῦσταλλενίας	»	»
14	Ἀγγελικὴ	Νικόλαινας	»	Παγώνδας
15	Μανώλης	Μαυροειρήνης	»	Καλαμπάχτασι
16	Δημήτριος	Ἀγγελίνας	»	»
17	Κων)ῖνος	Ἀεγυρῆς	»	»
18	Δημήτριος	Μαργαρώνας	»	Φοῦνοι
19	Ἀντώνιος	Μήτραινας	»	»
20	Ἰωάννης	Σεβαστῆς	»	»
21	Κων)ῖνος	Μαμμῆς	»	»
22	Κων)ῖνος	Δεσποίνης	»	Κονταῖκα
23	Ἰωάννης	Ἑλένης	»	»
24	Κων)ῖνος	Ἀγαθῆς	»	»
25	Δημήτριος	Πλουμῆς	»	Κουμαῖκα
26	Κων)ῖνος	Μανώλαινας	»	»
27	Μανώλης	Ἀδριάνας	»	»
28	Γεώργιος	Μαργιάς	»	»
29	Νικόλαος	Μαρίας	»	»
30	Νικόλαος	Ζαφείρας	»	»
31	Χ' Ἰωάννης	Παρασκευῆς	»	»
32	Γεώργιος	Βασιλικῆς	»	»
33	Σταμάτιος	Σταθοῦς	»	Μεσαῖον Καρλόβασι
34	Γεώργιος	Τρισεύγενης	»	»
35	Μανώλης	Ρούβας	»	Νέον Καρλόβασι
36	Δημήτριος	Σιδερίνας	»	»
37	Θεοδοσίος	Παναγιώτας	»	Ἰταλιὸν Καρλόβασι
38	Νικόλαος	Ἀντριάνας	»	»
39	Κων)ῖνος	Χαιζίνας	»	»
40	Σταμάτις	Πελαγιάς	»	Νέον Καρλόβασι
41	Κων)ῖνος	Μπακιριζίνας	»	»
42	Ἰωάννης	Ζαμπέτας	»	»
43	Γεώργιος	Μυρσινιάς	»	»
44	Σταῦρος	Λεμονιάς	»	»
45	Μανώλης	Ἀγγελίνας	»	»
46	Ἀντώνιος	Μάρκαινας	»	»

47	Σταμούλος	Πανώργιας	χωρίον	Νέον Καρλόβασι.
48	Ίωάννης	Μπογιατζίνιας	»	»
49	Μανώλης	Κοσμάδαινας	»	»
50	Γεώργιος	Κυράνας	»	»
51	Άθανάσιος	Ζαχαρίνας	»	»
52	Γεώργιος	Βρακοπόδας	»	»
53	Ίωάννης	Μαργίτσας	»	»
54	Παναγιώτης	Εϋγενίας	»	»
55	Άθανάσιος	Παναγιώτας	»	»
56	Νικόλαος	Άγαπητίνας	»	»
57	Δημήτριος	Άσημίνας	»	»
58	Σταμάτις	Μαρούδας	»	»
59	Γεώργιος	Μαρδίτσας	»	»
60	Ίωάννης	Σοφίας	»	»
61	Ίωάννης	Λουλούδας	»	»
62	Άθανάσιος	Γραμματικῆς	»	»
63	Άλέξιος	Κυραντίτσας	»	»
64	Σταμάτις	Γιαννούλας	»	»
65	Άνδρέας	Λαμπρινίνας	»	»
66	Μανώλης	Μαρίας	»	»
67	Δημήτριος	Δεσποινίδους	»	»
68	Ίωάννης	Φουστάνας	»	»
69	Κωνσταντίνος	Έλένης	»	»
70	Παναγιώτης	Σοφιῆς	»	»
71	Σταῦρος	Σεβαστιῆς	»	Λέκα
72	Νικόλαος	Μηλιάς	»	Καστανέα
73	Σίμος	Άνεζίνας	»	Πλάτανος
74	Έπαμεινώνδας	Δεσποίνης	»	»
75	Χριστόδολος	Βαρβάρας	»	Μαραθόκαμπος
76	Κωνσταντίνος	Χήρας	»	»
77	Σταμάτις	Ζάμπιας	»	»
78	Κωνσταντίνος	Κωλομπότας	»	»
79	Κωνσταντίνος	Χοντραγγυρῆς	»	»
80	Γεώργιος	Καλαμόβρακας	»	»
81	Δημήτριος	Γρέδαινας	»	»
82	Ίωάννης	Άργυρῆς	»	»
83	Ίωάννης	Ξέναινας	»	»
84	Νικόλαος	Μαρίας	»	»
85	Κων/ίνος N.	Μακρούας	»	»
86	Ίωάννης	Μιχελίνας	»	»
87	Κωνσταντίνος	Μιχάλαινας	»	»
88	Άθανάσιος	Άγγελινάρας	»	»

Τὸ Μητρικὸν Δίκαιον ἐν Σάμῳ

89	Παναγιώτης	Μαλαματένειας χωρίον	Μαραθόκαμπος
90	Ἰωάννης	Ἀναστασοῦλας	»
91	Μανώλης	Εἰρήνης	»
92	Νικόλαος	Δαφνίτσας	»
93	Ἰωάννης	Μαρίας	»
94	Ἀλεξανδρῆς	Σεβαστῆς	»
95	Ἰωάννης	Παπαδοῦλας	»
96	Ἀδαμαντίνη	Καλίτσας	»
97	Θρασύβουλος	Ρίνας	»
98	Ἰωάννης	Καλιοῦ	»
99	Ἰωάννης	Μαμμῆς	»
100	Νικόλαος	Παπαδιᾶς	»
101	Μανώλης	Χρυσῆς	»
102	Ἰωάννης	Σαρήδαινας	»
103	Γεώργιος	Ἑλένης	»
104	Ἰωάννης	Δεσποίνας	»
105	Μανώλης	Λυγῆς	»
106	Ἰωάννης	Δημητρέλαινας	»
107	Στάθης	Παγωνδιώτισσας	Ἀρβανίτες
108	Ἡλίας	Ἀρχοντοῦς	»
109	Γεώργιος	Ἀρχόντισσας	»
110	Χρυσ.	Ἀγγέλικας	»
111	Χρυσ.	Σοφούλας	»
112	Ἀναστάσιος	Ἀργυρῆς (ἢ Ἀναγνώστου)	»
113	Γεώργιος	Μελαχροινῆς	Σπαθαραῖοι
114	Γεώργιος	Ἀσημίνας	Χώρας
115	Χ'' Ἰωάννης	Κονδύλων	»
116	Σταμάτις	Καμπούραινας	»
117	Σταμάτις	Γιαννακάκαινας	»
118	Δημήτριος	Ἑλένης	Κοντακαῖκα
119	Μιχαῆλ	Δάφνης	»
120	Μιχαῆλ	Ἀγγελικῆς	Κοκκάρι
121	Παγώνα	Μοσχοῦς	»
122	Ἐμμαν.	Νικόλαινας	»
123	Δημήτριος	Τσοπαναριᾶς	Μαυρατζαῖοι
124	Σταυρινὸς	Στάθαινας	Μυτιληνοὶ
125	Χρῖστος	Μπούφας	»
126	Ἰωάννης	Δούκαινας	»
127	Χ'' Μανώλης	Εἰρήνης	»
128	Κωνσταντῖνος	Φωτιᾶς	»
129	Δημήτριος	Μαρούδας	»
130	Παρασκευῆ	Ἄννης	»

131	Ἑλένη	Λουλούδας χωρίον	Μυτιληνοὶ
132	Δημήτριος	Φωτεινῆς	»
133	Μαντ.	Εὐμορφίας	»
134	Ἰωάννης	Μαλαματένιος	Βαθὺ
135	Ἐλευθέριος	Βέτας	»
136	Μιχαήλ	Γκόλφως	»
137	Ἀλέξιος	Εὐγενίας	»
138	Βασίλειος	Πόθας	»
139	Κωνσταντῖνος	Εὐγένας	»
140	Γιασιμὼ	Μαργέτας	»
141	Νικόλαος	Τσοπαναργιάς	»
142	Μανώλης	Μήτηραινας	»
143	Λεαγόρας	Μαρίας	Διμ. Βαθέος
144	Γεώργιος	Μαρίας	Παλαιόκαστρον
145	Κωνσταντῖνος	Ἀθηνᾶς	»
146	Ἀγγελικῆ	Καλλιόπης	»
147	Γεώργιος	Δεσποίνης	»
148	Εὐάγγελος	Αἰκατερίνης	»
149	Κωνσταντῖνος	Ζωῆς	»
150	Γεώργιος	Ἑλένης	»
151	Ἰωάννης	Εὐαγγελίας	»
152	Δημήτριος	Καραγκιόζαινας	Βουρλιώτες
153	Ἀναγνώστης	Ἀμύρσας	»
154	Θεοδώρης	Θεοδώρας	»
155	Γεώργιος	Σταματίτσας	»
156	Νικόλαος	Μαργιοῦς	»
157	Δημήτριος	Κατερίνας	»
158	Γεώργιος	Κλώθαινας	»
159	Δημήτριος	Μαντᾶς	»
160	Ἰωάννης	Μιχάλαινας	»
161	Χριστόδουλος	Κύργιας	»
162	Δημήτρ.	Καλωσύνης	»
163	Μανώλης	Ἀνεζίνας	»
164	Ἰωάννης	Ράμαινας	»
165	Νικόλαος	Κυρατσακαλῆς	»
166	Μιχαήλ	Χατζίδαινας	»
167	Ἰωάννης	Μανωλάχαινας	»
168	Μανώλης	Ἀγγελίνας	»
169	Κωντῖνος	Μουσκιανῆς	»
170	Μανώλης	Ἀσλάναινας	»
171	Κωνσταντῖνος	Χασομέρινας	»
172	Μανώλης	Κυράννας	»

173	Ἰωάννης	Ζαμπέτας	χωρίον	Βουρλιῶτες
174	Νικόλαος	Μελαχροινῆς	»	»
175	Γεώργιος	Μαρίας	»	»
176	Δημήτριος	Διαμαντούλης	»	»
177	Μιχαήλ	Σωτήραινας	»	»
178	Γεώργιος	Μαργιορῆς	»	»
179	Μανώλης	Μαρούδας	»	ἔξ Γειτονίαι
180	Ἰωάννης	Ἀγγελίνας	»	»
181	Γεώργιος	Νικολάκαινας	»	»
182	Μανουήλ	Χριστίνας	»	»
183	Δημήτριος	Ἀποστόλαινας	»	»
184	Γεώργιος	Παγώνας	»	»
185	Γεώργιος	Θεοδώρας	»	»
186	Δημήτριος	Λουλούδας	»	»
187	Γεώργιος	Καλῆς	»	»
188	Κωνσταντῖνος	Παρασκευῆς	»	»
189	Γιαννάκις	Κυρατοσαμαρίας	»	»
190	Νικόλαος	Σταμάτας	»	»
191	Κωνσταντῖνος	Φωτεινῆς	»	»
192	Γιάννης	Γεώργαινας	»	»
193	Μανώλης	Ἑλένης	»	»
194	Ἀναγνώστης	Κονδύλως	»	»
195	Χριστόδουλος	Ζαφείρας	»	»
196	Ἀλέξιος	Σύρρας	»	»
197	Ἰωάννης	Ἀθανασούλας	»	»
198	Θεόδωρος	Ἀννέτας	»	»
199	Φώτιος	Ἀγγελινάρας	»	»
200	Παντελῆς	Πέτραινας	»	»
201	Σταμάτιος	Βηρσάμους	»	»
202	Ἰωάννης	Βενέτας	»	»
203	Χριστόδουλος	Ζαφείρας	»	Σκουραίικα

Ἐκ τῶν εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα ἀναφερομένων ἐπωνύμων (1) ὀλίγα μὲν εἶναι ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ συζύγου (Μήτραινας, Πέτραινας), εἰς ἐλάχιστα διαφαίνεται ἐπάγγελμα ἢ ἐλάττωμά τι καὶ τὰ λοιπὰ εἶναι ἀπλᾶ ὀνόματα γυναικῶν.

Ἡ τόσον μεγάλη σχετικῶς ἐπίδοσις τῶν ἐκ μητρὸς ἐπωνύμων ἐν Σάμῳ ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ φανῆ εἰς πάντας ὅτι εἶναι λείψανόν ἀρχαίου νομίμου.

Δὲν ἔχει ὅμως οὕτω τὸ πρᾶγμα. Τοῦτο ἀποδεικνύει αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς Σάμου.

(1) Πολλὰ παρελήφθησαν ἐκ τοῦ βιβλ. «Σαμίον προεβεία—Β. Μαθιουδάκη, ἐκδ. 1882».

Ὡς γνωστὸν ἡ Σάμος, ἣτις νῦν ἀριθμεῖ περὶ τὰς 50 χιλ. κατοίκων, ἀπὸ τοῦ 1463 μ. Χ. ὁπότε οἱ κάτοικοι αὐτῆς μὴ ὑποφέροντες τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πειρατῶν μετέβησαν εἰς Χίον καὶ ἄλλας νήσους, μέχρι τοῦ 1560 μ. Χ. ἦτο σχεδὸν ἔρημος. (1) Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ ναύαρχος τῆς Τουρκίας Κιλίτζ Ἀλῆς προσεγγίσας εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἡραίου καὶ παρατηρήσας ὅτι ἡ τόσον ὠραία καὶ εὐφορος νῆσος ἦτο ἔρημος ἀπεφάσισε νὰ τὴν συνοικίση. Διὰ φιρμαγίου λοιπὸν λαβὼν αὐτὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν του ἐκήρυξεν ὅτι πᾶς χριστιανὸς μετοικῶν εἰς Σάμον θὰ εἶναι ἀφορολόγητος. Ἐντεῦθεν πολλοὶ μετέβησαν εἰς τὴν νῆσον ταύτην διὰ ν' ἀποφύγῃσι πρῶτον μὲν τὰς διαφόρους πιέσεις καὶ παρανομίας τῶν Τούρκων, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἐπαχθεῖς φόρους.

Εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦτον τῆς νήσου δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἔλαβον μέρος κατὰ προτίμησιν ἢ ἐκ τύχης οἱ πλείστοι τῶν ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἐχόντων ἐπώνυμα ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς. Λέγω δὲ οἱ πλείστοι διότι ἀμφιβάλλω ἂν ὑπάρχουν τόσα ἐκ μητρὸς ἐπώνυμα εἰς ἀπάσας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ὅσα ὑπάρχουν ἐν Σάμῳ. Ἀλλά, καὶ ἂν τινες μὲ τοιαῦτα ἐπώνυμα μετέβησαν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃσι ἐπὶ τοὺς λοιποὺς καὶ νὰ γίνον αἰτίαι τῆς τόσον μεγάλης ἐπιδόσεως τῶν μητρόθεν ἐπωνύμων.

Τοῦτο ὅταν δεχθῆ τις, λογικὸν εἶναι νὰ μὴ ἀναγάγῃ τὸ ἐν Σάμῳ τοῦτο ἔθιμον εἰς ἀρχαῖον νόμιμον, ἀλλὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν ἕνα καὶ μόνον ὑπολειπόμενον ὁρμόν, νὰ δεχθῆ δηλ. ὅτι τὸ ἐν Σάμῳ μητρικὸν δίκαιον ἀνεπτύχθη εἰς αὐτὴν τὴν νῆσον μετὰ τὸν συνοικισμὸν διὰ πολλὰ αἰτία πηγάσαντα ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ τοῦ πολυτισμοῦ τοῦ τόπου.

Οἱ κοινωνιολόγοι ἐξηγοῦντες τὸ μητρικὸν δίκαιον κατὰ τὴν μητριαρχικὴν ἐποχὴν ἀναφέρουσι δύο κυρίως αἰτία.

Πρῶτον, διότι γεννώμενα τὰ τέκνα ὑπὸ τῆς μητρὸς μόνην αὐτὴν ἐγνώριζον καὶ ἀναπτυσσόμενα μόνον μετ' αὐτῆς ἀπετέλουν οἰκογένειαν, καθόσον ὁ πατὴρ ἠγνοεῖτο καὶ δεύτερον, διότι μεταξὺ τῶν μητέρων πολλαὶ αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν τόσον τέλειαι καὶ ὑπέροχοι, ὥστε νὰ θεωρηθοῦν θεαί, καταδεχόμεναι νὰ νυμφεύωνται κοινούς θνητούς, κατῶρθωνον, ὥστε νὰ ὑποτάσσωνται οἱ σύζυγοι εἰς αὐτὰς καὶ τὰ τέκνα, τὰ ὁποῖα ἐθεώρουν τιμὴν των νὰ λαμβάνουν τὸ θεῖον ὄνομα, ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ θνητοῦ πατρὸς.

Ὅπως λοιπὸν κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐκείνην ἐποχὴν αἱ κοινωνικαὶ συνθήκαι καὶ ὁ πολιτισμὸς παρέσχον τὰ αἰτία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μητρικοῦ δικαίου, οὕτω καὶ εἰς Σάμον συνέβη.

Ἀπὸ τοῦ 1560 μ. Χ. καὶ ἐξῆς ἐπὶ μακρὸν οἱ κάτοικοι ἔζων ἄνευ ἐπιμειξίας πρὸς τοὺς ἐκτὸς τῆς νήσου.

(1) Λέγομεν «σχεδὸν ἔρημος», καθόσον ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐνδειξεις ὅτι εἰς τὰ ὄρεινὰ μέρη τῆς νήσου παρέμειναν ὀλίγοι ἐκ τῶν παλαιῶν κατοίκων ζῶντες ἀποκωχωρισμένοι τοῦ λοιποῦ κόσμου.

Ἀπέφευγον τὴν θάλασσαν ἴσως δὲ καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπιμειζίαν καὶ ἀπέζων ἐκ τῆς γεωργίας καὶ τῶν βοσκημάτων. Καὶ ἀφοῦ δὲ ἀπετέλεσαν συνοικισμούς ὁπωσδήποτε ἀξίους λόγου, διέμενον εἰς αὐτοὺς συνήθως αἱ γυναῖκες, οἱ γέροντες καὶ τὰ παιδιά, ἐνῶ οἱ ἄνδρες διέμενον εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς ἤρχοντο εἰς τὰ χωρία, ἵνα ἐκκλησιασθοῦν καὶ ἴδουν τὴν οἰκογένειάν των.

Ἄλλὰ καὶ βραδύτερον ὅτε, ἀποβαλόντες τὸν ἐκ τῶν πειρατῶν φόβον ἤρχοντο συχνότερον εἰς τὰ χωρία, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ παρουσιάζουν ζωὴν τινα, πάσας τὰς ἐργασίμους ἡμέρας εἰρήσκοντο ἐκτὸς τοῦ χωρίου (1) μεταβαίνοντες εἰς τοὺς ἀγροὺς τὴν πρωίαν καὶ ἐπιστρέφοντες τὴν ἑσπέραν συνήθως πολὺ ἀργά.

Ἡ ἐργατικότης αὕτη τῶν Σαμίων χωρικῶν καὶ ἡ ἀπόλυτος πεποιθήσις αὐτῶν εἰς τὴν φρόνησιν καὶ τιμιότητα τῶν συζύγων των ἄφινον τὴν διεύθυνσιν τοῦ οἴκου εἰς τὴν γυναῖκα, ἡ ὁποία, ὡς τοποτηρητὴς τοῦ ἀνδρός κατ' ἀρχὰς ἴσως, σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἀνεκλαισθήτως ἐγίνει ο ὁ κύριος τροχὸς καὶ ὁ ρυθμιστὴς τῆς οἰκογενείας. Ὁ σύζυγος ὁ ὁποῖος καὶ κατ' αὐτὰς εἰσέτι τὰς ἑορτὰς πολλακίς μετέβαινε εἰς τὴν ἐξοχὴν μετὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἐπανερχόμενος τὴν ἑσπέραν κουραομένος ἐκάθητο εἰς τὴν οἰκίαν του νὰ ἴδῃ τὰ τέκνα του καὶ νὰ μάθῃ τὰ νέα τοῦ χωρίου του ἀπὸ τὴν σύζυγον. Ἐὰν δὲ τὰ κτήματα ἦσαν ἀπομακροσμένα διέμενε εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ μόλις δις τῆς ἑβδομάδος ἐλεσκέπτετο τὸ χωρίον.

Διὰ τοὺς χωρικοὺς ἡ γυνὴ ἦτο τὸ πᾶν. Εἰς τὴν γυναῖκα ὁ μεσίτης θὰ ἤρχετο διὰ τὰ προϊόντα τοῦ οἴκου καὶ μετ' αὐτῆς συνεφώνει διὰ τὴν τιμὴν ὑπὸ τὴν αἴρεσιν τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ἀνδρός.

Ὁ ἀνὴρ ἔξῃ σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ χωρίου του. Ὁ μεσίτης ἠγόραζε τὸν οἶνον τῆς Γαρουφαλῆς καὶ οὐχὶ τοῦ Γλάννη. Ὁμοίως ἡ οἰκία καὶ τὰ παιδιά ἦσαν τῆς συζύγου καὶ οὕτω τὰ εὐρισκὰ τις ὁσάκις ἐξήτει αὐτά. Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνδρός ἦτο περιορισμένη.

Με τοιοῦτον βίον συνήθιζον καὶ οἱ παῖδες, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδυσκολεύοντο ἀφοῦ ἠῤῥξανον κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ ἀπετέλουν ἰδίαν οἰκογένειαν, νὰ λαμβάνουν ὡς ἐπώνυμον τὸ ὄνομα τῆς μητρός, τὸ ὁποῖον ἤκουον ἐκ μικρᾶς ἡλικίας καὶ μετὰ τὸ ὁποῖον εὐρισκὰ τις εὐκόλως, ὁσάκις τοὺς ἐξήτει.

Ὅτι δὲ οὗτος εἶναι ὁ σπουδαιότατος λόγος τῆς ἐπιδόσεως των μητρόθεν ἐπωνύμων δεικνύει καὶ τοῦτο, ὅτι σήμερον μετὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ βίου τῶν γεωργῶν ἰδίως ἐπαισε πλέον τὸ ἀπὸ τῶν μητέρων ὀνομάζεσθαι ἔθιμον. Πολὺ δυσκόλως σήμερον λαμβάνουσι τὰ τέκνα ὡς ἐπώνυμον τὸ ὄνομα τῆς μητρός. Τοῦναντίον μάλιστα καὶ τινες μεταβάλλουσι τὸ ἐπώνυμόν των οὕτως ὥστε, νὰ μὴ φαίνεται θηλυκόν π. χ. εἰς Σκουράϊκα τὸ ἐπώνυμον Ζαφείρας ὑπὸ τῶν δύο ἀδελφῶν ἔγινε Ζαφείρης ὑπὸ δὲ τοῦ τρίτου ὄλως παρελείφθη περιο-

(1) Μέχρις ἐσχάτων ὁ διαμένων κατὰ τὰς ἐργασίμους ἡμέρας εἰς τὸ χωρίον περιφρονεῖτο ὑπὸ τῶν λοιπῶν.

ρισθέντος εἰς τὸ πατρικὸν ὄνομα **Χριστοδοῦλου**. Εἰς τοὺς Μυτιληνοὺς τὸ ἐπώνυμον Φωτεινῆς μετεβλήθη εἰς **Πρωτόπαπα**. Εἰς Πλάτανον δὲ ἔκ δύο ἀδελφῶν ὁ μὲν Ἑπαμεινώνδας, γεωργὸς τὸ ἐπάγγελμα, διετήρησε τὸ ἐπώνυμον Δεσποίνης, ὁ δὲ Βασίλειος, ἀντισαγγελεὺς πρωτοδικῶν, περιωρίσθη εἰς τὸ πατρικὸν τοῦ **Ἀγαγνώστου**.

Βεβαίως οἱ πλεῖστοι τῶν παίδων ἅμα τῇ ἐνηλικίωσει αὐτῶν ἀνελάβαν ὡς ἐπίσημον ἐπώνυμιον τὸ τοῦ πατρὸς ἀφίνοντες τὸ μητρικόν, διότι ἄλλως θὰ συνέβαινεν (ἀφοῦ ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη καὶ σήμερον εἰσέτι εἰς τὰ χωρία μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς εἶναι γνωστοὶ ὄχι μόνον οἱ παῖδες ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τῶν ἀνδρῶν) πάντες οἱ Σάμιοι νὰ ἔχωσι ἐπίσημα ἐπώνυμα μητρόθεν.

Πλὴν τοῦ ἀνωτέρω ἐκτεθέντος σπουδαιοτάτου τούτου λόγου, ὁ ὁποῖος εἶναι παρόμοιος πρὸς τὸ πρῶτον τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρουσιν οἱ κοινωνιολόγοι πρὸς ἐξήγησιν τοῦ μητρικοῦ δικαίου· κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν (βλ. ἀνωτ.), καὶ ὁ ὁποῖος ἔνεκα τῶν ἰδιαιτέρων τοπικῶν συνθηκῶν ἐπέδρασεν εἰς Σάμον ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην Ἑλληνικὴν χώραν, συνετέλεσαν βεβαίως καὶ ἄλλοι λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἴσως καὶ ἀλλοῦ τὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν ἔσχον—ἐντεῦθεν τὰ σποραδικῶς εἰς τὰς λοιπὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἀπαντώμενα μητρόθεν ἐπώνυμα—, καὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι.

α' Ἡ χρεῖα τῆς μητρὸς καταλαβούσης διὰ τῆς στηριξέως τοῦ οἴκου τὴν θέσιν τοῦ προῶρος ἀποθανόντος πατρὸς καὶ προκαλεσάσης τοιοῦτοτρόπως τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν τέκνων καὶ τὴν τιμὴν τῶν συμπολιτῶν.

Εἰς τὸν λόγον τοῦτον προφανῶς πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὰ πλεῖστα τῶν μητρόθεν ἐπωνύμων, τὰ ὁποῖα ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ὡς λ. χ. Μανφλαίνις, Μήτριαις κτλ.

β) Ὁ πόθος τοῦ νὰ κληρονομήσουν συγγενῆ γυναῖκα, ἡ ὁποία ἔμεινεν ἄγαμος ἢ χήρα ἄτεκνος. Κατὰ τι ἐπικρατοῦν εἰς τινὰς νήσους τῆς Δωδεκανήσου ἔθιμον, ἵνα κληρονομήσῃ τις πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ κληρονομουμένου. Καὶ ἐν Σάμῳ λοιπὸν κατ' ἐπίδρασιν ἴσως ἔκ Δωδεκανήσου ἵνα κληρονομήσῃ συγγενῆ αὐτοῦ ἄγαμον ἢ χήραν ἄτεκνον δὲν ἐδυσκαλεύετο νὰ λάβῃ ὡς ἐπώνυμον τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ἐγίνετο οὕτως εἰπεῖν μία ἄγραφος νιοθέτησις μὲ τὸν ὅρον νὰ λάβῃ ὁ κληρονομῶν ὡς ἐπώνυμον τὸ ὄνομα τῆς κληρονομουμένης.

γ) Ἡ ἀνάγκη τῆς διακρίσεως ἀπὸ ἄλλων ἐχόντων τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον.

δ) Ὁ γάμος ἀσήμερον καὶ ταπεινοῦ τὸ γένος ἀνδρὸς μετὰ γυναικὸς εὐγενοῦς τὸ γένος.

Ἐνταῦθα βεβαίως θ' ἀναγάγωμεν καὶ τοὺς δύο ἔξ Ἀταλάντης ἀνωτέρω μνημονευθέντας οἱ ὁποῖοι εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς συζύγου των.

ε) Ὁ γάμος μορφωμένης καὶ ἐγγραμμάτου γυναικὸς μετὰ ἀνδρὸς ἀπαιδέουτου ἀδυνατοῦντος νὰ κυβερνᾷ τὸν οἶκον.

Οἱ δύο οὗτοι λόγοι (δ' καὶ ε') ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ δεύτερον τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων αἰτίων, τὰ ὁποῖα οἱ κοινωνιολόγοι ἀναφέρουσι πρὸς ἐξήγησιν τοῦ μητρικοῦ δικαίου κατὰ τὴν μητριαρχικὴν ἐποχὴν.

στ') Ὁ γάμος ἐντολίας μετὰ ἀνδρὸς ξένου.

ζ') Ἡ πρώϊμος ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀνδρὸς πρὸς εὐφροσιν καλυτέρας τύχης, καὶ ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων ὑπὸ μόνῃς τῆς μητρὸς.

καὶ η') Ἡ ὀπωσθήποτε ἐπιστάσις τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ τῆς συζύγου ἕνεκα ὠραιότητος, πλοῦτου καὶ δραστηριότητος, μάλιστα δέ, ὅταν ἡ δραστηριότης δὲν περιορίζεται εἰς τὸν οἶκον μόνον ἀλλὰ καὶ ἔκτος αὐτοῦ.

Ταῦτα εἶναι τὰ ὀκτώ αἷτια, τὰ ὁποῖα ἔχουσι γενικώτερον χαρακτῆρα καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις δὲν εἶναι μεγάλη, ἐὰν λαβῶμεν ὑπ' ὄψιν τὴν σπάνιν τῶν μητρωνυμίων εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα.

Πράγματι σπανιότατα εἶναι εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ταῦτα, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος, καθόσον, ὅτε ὑπηρετοῦν ὡς στρατιώτης εἰς τὸ Φρουραρχεῖον Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1921 καὶ ἔγραψον τὴν ἡμερησίαν διαταγὴν τοῦ τμήματος τῶν στρατιωτῶν, διήλθον τέσσαρες Σάμιοι μὲ ἐπώνυμα μητρῶθεν οὐδεὶς δὲ ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

* *

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων πείθεται πᾶς τις ὅτι τὸ ἐν Σάμῳ μητρικὸν δίκαιον δὲν εἶναι κατάλοιπον ἀρχαίου ἔθιμου.

Ἄλλ' ἐρωτᾶται, εἶναι πιθανὸν ἐν Σάμῳ μὲν νὰ ἔχη οὕτω, ἐν Καστελλόριζῳ δὲ καὶ Καρπάθῳ νὰ εἶναι λείψανον τῆς μητριαρχικῆς ἐποχῆς; ἢ μήπως καὶ ἐνταῦθα συμβαίνει ὅ, τι καὶ ἐν Σάμῳ, ἐπέδωκε δηλ. τὸ μητρικὸν δίκαιον ἕνεκα ἰδιαίτερων τοπικῶν συνθηκῶν;

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὸ Καστελλόριζον εἶναι μόνον τὰ ἐκ μητρὸς ἐπώνυμα ἔχομεν, ὡς καὶ ἐν Σάμῳ, δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰπῶμεν ὅτι δὲν εἶναι κατάλοιπον παλαιοῦ ἔθιμου, ἀλλὰ προήλθεν ἐκ τοῦ βίου τῶν κατοίκων. Ὡς γινώσκον οἱ κάτοικοι τῆς περὶ τῆς πρόκειται μικρᾶς καὶ βραχέως νήσου εἶναι ναυτικοὶ καὶ εἰς τὴν θάλασσαν διήρχοντο οἱ ἱκανοὶ πρὸς ἐργασίαν ἄνδρες τὸ μέγιστον μέρος τοῦ βίου τῶν. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία, ἡ ὁποία ἔδωκε τὴν ὑπεροχὴν τῆς γυναικὸς εἰς τὸ Καστελλόριζον. Τὰ τέκνα ὡς ἐκ τοῦ θαλασσινοῦ βίου τῶν πατέρων τῶν μόνον τὰς μητέρας ἐγνώριζον, μετ' αὐτῶν ἔζων καὶ μόνον μὲ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἦσαν γνωστά. Δὲν ἐδυσκολεύοντο λοιπὸν νὰ λαμβάνουν ὡς ἐπώνυμον τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν Κάρπαθον καὶ τινὰς ἄλλας νήσους τῆς Δωδεκανήσου τὸ πρῶγμα καθίσταται δυσκολώτερον, καθόσον εἰς ταύτας ἔχομεν πλὴν τῶν μητρωνυμίων καὶ τὰ πρωτότοκα καὶ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ κλήρου ἰσχύει δηλ. τὸ ἔθιμον κατὰ τὰ ὅποιον ὁ πρωτότοκος κληρονομεῖ πᾶσαν τὴν περιουσίαν τοῦ πατρὸς καὶ ἡ πρωτότοκος τὴν τῆς μητρὸς.

Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα πρὸ τοῦ ν' ἀνατρέξῃ τις εἰς τὴν μητριαρχικὴν ἐποχὴν λογικὸν εἶναι νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἰδιαίτερας τοπικὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι πάντοτε πολλὰ δύνανται νὰ διδάξουν.

Καὶ διὰ μὲν τὰ ὀλίγα μητρῶθεν ἐπώνυμα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ κ. Μηχαλίδης, νομίζομεν ὅτι οἱ μνημονευθέντες ἀνωτέρω λόγοι ὡς καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενα (βλ. ἀνωτέρω) ἀκούσι νὰ ἐξηγήσωσιν αὐτά. Διὰ τὰ

πρωτοτόκια δὲ καὶ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ κλήρου ἐκφράζομεν γνώμην, ἡ ὁποία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας.

Ἡ Κάρπαθος ὡς καὶ πολλαὶ τῶν λοιπῶν τῆς Δωδεκανήσου εἶναι μικραὶ καὶ ἄγονοι νῆσοι. Ἐὰν λοιπὸν διενέμοντο αἱ περιουσίαι μεταξὺ τῶν τέκνων θὰ κατήντα. ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ χρησιμοποιήσωσι τὰ μερίδια ἔνεκα τοῦ ἀγόνου καὶ τῆς σμικρότητος αὐτῶν, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπέφερε πάντως ἔριδας καὶ μίση.

Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτων ἐπεκράτησε καὶ ἐγένετο δεκτὸν παρὰ πάντων νὰ κληρονομοῦν μόνον οἱ πρωτότοκοι, συνεπικουροῦντος ἴσως καὶ τοῦ παλαιοῦ πράγματι ἀλλὰ καὶ πανελληνίου ἐθίμου τὸ *γονικὸ στὸ γονικὸ*, τὸ ὁποῖον ἀλλαχοῦ μὲν ἠτόνισεν ἔνεκα τῶν νέων κοινωνικῶν συνθηκῶν, ἐνταῦθα δὲ ἔνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τῶν πρωτοτοκίων ἔχει μεγίστην ἰσχύν.

Ὅτι δὲ ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη εἶναι πιθανὴ πείθει καὶ τὸ ἀντίθετον, τὸ ὁποῖον συνέβη εἰς Τήνον, ἔνθα ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Γεράσιμος θεωρῶν τὰ πρωτοτόκια ἀδικίαν καὶ εὐρῶν συμφώνους πολλοὺς τῶν κατοίκων τῆς νήσου μετερρῦθμισε τὸ ἔθιμον χωρὶς νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα αὐτό, ὁρίσας νὰ λαμβάνῃ τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας ὁ πρωτότοκος, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ τὰ λοιπὰ τέκνα. Ὅπως λοιπὸν τοῦτο συνέβη περὶ τὸ 1910, οὕτω πιθανῶς ὠρίσθησαν, διὰ τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἀνωτέρω ἀνέφερον τὰ πρωτοτόκια πρὸ πολλῶν ἴσως αἰώνων.

Τοῦναντίον εἰς τὴν Σάμον δὲν ὑπάρχουν τὰ πρωτοτόκια, καθόσον ὄχι μόνον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς μικρὰς νήσους τῆς Δωδεκανήσου (1) εἶναι εὐφορωτάτη, ἀλλὰ καὶ καθ' οὐς χρόνους ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικρατήσουν τὰ πρωτοτόκια ἢ Σάμος εἶχε τόσον ὀλίγους κατοίκους ὥστε, παρ' ὄλην τὴν διανομὴν τῶν κλήρων εἰς ἅπαντα τὰ τέκνα, δὲν ὑπῆρχε φόβος νὰ φθάσουν εἰς λίαν μικρὰ μερίδια καὶ συνεπῶς εἰς ἔριδας καὶ μίση.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸ *γονικὸ στὸ γονικὸ*, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ κ. Μιχαηλίδης δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι πανελλήνιον: Οἱ χωρικοὶ μας δηλ. προσπαθοῦν νὰ διατηρήσουν τὰ πατρογονικά, ὡς τὰ ἀποκαλοῦν, κτήματα, θεωροῦν μεγάλην προσβολὴν νὰ πωλήσουν αὐτὰ καί, ἐάν ποτε ἀναγκασθοῦν νὰ πράξουν τοῦτο, μετὰ μεγάλης λύπης ἀποχωρίζονται αὐτῶν, ἔστω καὶ ἂν στενὸς συγγενὴς ἀγοράσῃ αὐτά.

Συμπέρασμα: Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ μητρικὸν δίκαιον ὄχι μόνον ἐν Σάμῳ ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λοιπὸν νεωτέραν Ἑλλάδα δὲν εἶναι κατάλοιπον τῆς παλαιστάτης μητριαρχικῆς ἐποχῆς, ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται καὶ μέχρι τοῦδε ἐδιδάχθη, ἀλλ' ἀνεπτύχθη εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους (2) ἐξ αἰτίων τὰ ὁποῖα δὲν ἀπέχουσι πολὺ τῶν αἰτίων τῶν τῆν μητριαρχικὴν ἐποχὴν προκαλεσάντων.

(1) Αἱ μεγαλύτεραι καὶ εὐφοροὶ νῆσοι τῆς Δωδεκανήσου δὲν ἔχουσι τὸ ἔθιμον τῶν πρωτοτοκίων δι' ὃν λόγον καὶ ἡ Σάμος.

(2) Ἡ ἱστορία τῆς Σάμου ὅπως ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς ἐν χρονικόν ὄριον κατὰ τὸ ὁποῖον εἶχε συντελεσθῆ ὁ χωρισμὸς τῆς Ν. Ἑλληνικῆς εἰς δύο διαλέκτους, (βλ. Πραγματεῖαν περὶ τῆς συγχρόνου Σαμίας διαλέκτου, σελ. 4.—N. Ζαφειρίου), οὕτω μᾶς παρέχει ἐγκύρως καὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ μητρικοῦ δικαίου.